

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
(протокол № 6 від «19 » травня 2025 р.)

на засіданні Вченої ради
Факультету української філології,
культури і мистецтва
(протокол №7 від « 17 » червня_2025 р.)

ОБҐРУНТУВАННЯ

наукової теми

«Література як інтелектуальний код суспільних трансформацій в
Україні (кін.XIX-поч.XXI ст.)»

Державний номер реєстрації 0125U003262 від 08.09.2025 р.

**ПІБ виконавця / виконавців / керівника наукового дослідження
(наукової теми): Жигун Сніжана Віталіївна**

Термін виконання: 2025 р.–2030 р._

Актуальність теми. Сучасну російсько-українську війну небезпідставно називають конфліктом цінностей та ідеологій¹. Складно уявити, що він виник на підставі лише 34 років української незалежності. Очевидно, йдеться про тривалий процес формування ідей, які сьогодні визначають українське суспільство. Тож *науковою проблемою* пропонованого дослідження є представлення української літератури як інтелектуальної біографії нашого суспільства, відповідної європейському контексту. Засновник напрямку історії ідей Артур Лавджой зазначав, що об'єктом уваги цієї історії є інтелектуали та створені ними тексти, а завдання дослідника полягає в організації історичного наративу навколо певної ідеї, розвиток або метаморфози якої він відстежує у різних контекстах та часах. Квентін Скіннер та Мішель Фуко фокусують увагу на висловлюванні (вербалізованих ідеях), ствердивши, що його значення залежить від умов, у яких це висловлювання виникло й існує в дискурсі, створеному попередніми висловлюваннями. І на

¹ Дискусія з цієї теми відбулася в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН

сучасному етапі ідеї розглядають у широкому контексті культурних чи мовних дискурсів, що дозволяє бачити взаємовплив і боротьбу ідей.

Таким чином література є закономірним об'єктом дослідження історії ідей, адже від XIX ст. письменники мають статус публічних інтелектуалів, що через видавничу, а від XX ст. медійну інфраструктуру впливають на суспільство. Особливо це справедливо для української літератури, письменники якої через обмежений розвиток державно-політичної сфери часто поєднували творчу та політичну діяльність (Леся Українка, Іван Франко, Борис Грінченко, Володимир Винниченко, Гнат Михайличенко, Павло Тичина, Іван Драч, Володимир Яворівський та ін.). Художні тексти – висловлювання, значення яких (з точки зору низки контекстуалістських підходів) залежить від контексту, у якому цей текст створюють і читають. Пропонований підхід вже апробовано іноземними дослідниками (напр. «Literary criticism and the history of ideas» Тімоті Баті (2008) чи «Literature, Theory and the History of Ideas: An Updated Compendium» (2021)). З українських видань можна згадати книгу Володимира Єрмоленка «Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть», що залучає для аналізу європейську літературу поруч філософії, історії ідей, політології. Але попри розробленість загальнотеоретичної теми «Література та ідеологія» в українському літературознавстві, історико-літературних досліджень, що відстежували б формування, розвиток і протистояння конкретних ідей в нашому письменстві, бракує.

Відтак наше *дослідницьке питання*: як (і які) тексти сформували наше суспільство, спричиняючи, супроводжуючи чи гальмуючи розгортання головних ідей від кінця XIX до початку XXI ст. (періоду найактивніших суспільних зрушень), а також суспільних явищ, подій і процесів, які ці ідеї викликали?

Відповідь на це питання уможливить сформувати новий, інклюзивний наратив історії української літератури. Це завдання є актуальним через критику етнокультурної орієнтованості наративу історій української літератури, написаних за останні тридцять п'ять років, зокрема й найновішого 12-томного видання, підготованого Інститутом літератури ім.Т.Г.Шевченка². Єдиний критерій, за яким цей наратив об'єднує репрезентацію авторів і тексти, звужує коло проблем, з якими має справу дослідник, і розуміння яких представить читачу. Зокрема, він обмежує дослідження таких питань сучасного літературознавства як мультикультурність чи вплив влади через

² Див. Pavlyshyn M. Literary history as provocation of national identity, national identity as provocation of literary

інституції, конвенції, канони та ієрархії тощо, що веде до применшення видимості в історії літератури окремих груп авторів, періодів чи жанрів. Недосконалість такого підходу опосередковано засвідчують і результати завершеного цього року кафедрального дослідження «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах», адже вони продемонстрували, що етнічна ідентичність не є універсальною, а реалізується в сучасному дискурсі поруч громадянської, європейської, гендерної та інших.

Новий наратив покликаний уникнути розривів, оновити уявлення про тематику і проблематику української літератури, залучити до історії нові імена і тексти, пояснивши їх значення для сучасності, засвідчивши свою відповідність запитам українського суспільства та сучасному рівню розвитку літературознавства.

Критеріями відбору текстів для побудови нового наративу будуть:

- Результати опитування про основоположні тексти (зокрема й ті, що були проведені в рамках попередньої теми);
- Ступінь присутності в інформаційному просторі суспільства певного періоду;
- Згадки в еґодокуменах і знаки впливу текстів на письменників чи суспільство в цілому.

Мета дослідження – представити українську літературу окресленого періоду як динамічну систему, що не лише відображала суспільно-політичні трансформації, але й активно впливала на них; сформувати наратив історії нашої літератури як історії «культурної роботи» текстів, які, зазнаючи впливу зовнішніх зрушень, водночас самі ставали чинниками цих змін, виступаючи каталізаторами, підсилювачами або ж гальмівними силами суспільних процесів.

Завдання дослідження:

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- *оцінити* художні та нефікційні твори, а також творчі практики письменників окресленого періоду з точки зору їх залученості в просування ідей: модернізації, традиціоналізму, демократії, націоналізму, соціалізму, лібералізму, фемінізму, екологізму, які визначали чи визначають розвиток українського суспільства у модерну та постмодерну добу;
- *проаналізувати* репрезентацію суспільних змін у вибраних творах, їх цілі і цінності в історичному європейському контексті;
- *розкрити* особливості «літературного коду» суспільних трансформацій, виявивши характерні образи, символи, міфологеми та наративи, використані авторами для осмислення соціальних змін;
- *сформувати* літературний канон текстів, що визначили нашу сучасність.

Об'єкт дослідження: тематично локалізований літературний матеріал українських авторів кінця XIX – початку XXI ст.

Предмет дослідження: вербальне втілення ідей модернізації, традиціоналізму, демократії, націоналізму, соціалізму, лібералізму, фемінізму, екологізму тощо в художньому та нефікційному тексті, а також прояви впливу цих ідей на суспільство.

Напрямки досліджень:

- Ідеї модернізації рустикального суспільства: від образу залізниці до космічних подорожей.
- Традиціоналізм як ідейний складник українського соціального реалізму в материковій та діаспорній літературі.
- Демократія в образах і сюжетах.
- Літературні здобутки і поразки націоналізму.
- Чи багато було соціалізму у соцреалізмі?
- Конфлікти лібералів в українській літературі.
- Альянси фемінізму і проблема канону жіночої літератури.
- Екологізм: від антирадянщини до стилю життя.
- Слабкість агресії: поетика мілітаризму, тероризму, атеїзму.

Методи дослідження:

Рамкова методологія – новий історизм, оскільки він націлений на розуміння інтелектуальної історії через літературу, а літератури через її культурний контекст, формуючи культурну поетику (праці Гарольда Арама Весера, Джейн Томпкінс, Кетрін Галахер, Марка Павлишина та інших).

Для вирішення конкретних завдань будуть застосовані:

- біографічний (для аналізу впливу інтелектуалів на суспільний дискурс ідей і навпаки);
- порівняльно-історичний (для з'ясування особливостей розвитку ідей у художньому дискурсі);
- структурно-семіотичний (для виявлення та інтерпретації дискурсивних значень ідей);
- постколоніальна критика (для аналізу впливу влади і її структур на розвиток ідей в художніх дискурсах);
- феміністична критика (для побудови феміністичного наративу).

Очікувані теоретична та практична значущість дослідження:

Представлення української літератури як інтелектуальної біографії нашого суспільства **на теоретичному рівні:**

- 1) Сприятиме глибшому розумінню взаємозв'язку літератури та суспільства та обізнаності у закономірностях і механізмах такої взаємодії;

- 2) Запропонує новий підхід до формування літературного канону, ефективний для комплексного вивчення суспільно-культурних процесів (зокрема, і в навчальних закладах);
- 3) Сформує нові наративи для біографій письменників та історії української літератури;
- 4) Представить культурну поетику української літератури цього періоду.

Науково-прикладними результатами виконання дослідження стане впровадження нового наративу Історії української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століть **на практичному рівні**, що передбачає:

- оновлення змісту освітніх компонентів курсу «Історія української літератури та літературної критики» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП «Українська мова та література»; та створення вибіркового курсу «*Українська література: мистецька історія ідей*» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП «Прикладна філологія», ОНП «Біографістика і текстологія».
- підготовку монографії «Історія української літератури як історія ідей»;
- підготовку індивідуальних монографій, участь у колективних монографіях за тематикою дослідження;
- підготовку антології нефікційних текстів українських письменників, що висвітлюють окреслене коло ідей;
- створення популярного видання біографій українських письменників як промоутерів широкого кола ідей;
- видання творів українських письменників, текстологічні розвідки;
- виготовлення і проведення стендової виставки «Тексти, які створили українці. Тексти, які створили українців»;
- створення лекторію для вчителів.

Результати також будуть представлені у виступах на наукових конференціях, семінарах, на освітньо-навчальних та культурно-просвітніх заходах, у колективних та індивідуальних монографіях та фахових статтях.

ПЛАН РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ ТЕМИ

№	Етап / Назва дослідження	Очікувані результати		Очікувані наукові продукти (статті, монографії тощо)	Дата виконання	Виконавці
		на теоретичному рівні	на практичному рівні			
	К е й с - с т а д і	Аналіз та оцінка залученості художніх та нефікційних творів, а також їхніх творців окресленого періоду в політичні дискурси; характеру репрезентації та інтерпретації обраних ідей у художньому дискурсі; визначення цінності цих ідей в історичному європейському контексті.	Формування переліку «основоположних текстів» та нефікційних біографічних наративів українських письменників як промоутерів ідей.	Звіт про виконання етапу; публікації (статті, розділи в монографіях тощо); рукопис антології нефікційних текстів; записи публічних лекцій.	2025-2027	Бондарева О.Є., Бровко О.О., Віннікова Н.М., Вірченко Т.І., Брацкі А., Блохіна Н.О., Євтушенко С.О., Жигун С.В., Козлов Р.А. Руснак І.Є., Саврасова-В'юн Т.О., Юлдашева Л.П. здобувачі ОП «Умл» першого рівня вищої освіти, «Умл», «БіТ», другого рівня вищої

						освіти, здобувачі ОНП «Філологія» третього рівня вищої освіти
	Формування наративу	Визначення етапів розвитку ідей (модернізації, традиціоналізму, демократії, націоналізму, соціалізму, лібералізму, фемінізму, екологізму тощо) в українській літературі, узагальнення специфіки їхнього побутування. Визначення «літературного коду» обраних ідей: характерних образів, символів, міфологем тощо. Висновок про інтенсивність і наслідки впливу («культурну роботу») конкретних творів у просуванні обраних ідей.	Формування наративу історії української літератури як історії ідей; окреслення культурної поетики.	Звіт про виконання етапу; публікації (статті, розділи в монографіях тощо); колективна монографія; текстові матеріали виставки, матеріали лекторію для вчителів.	2027-2029	Бондарева О.Є., Бровко О.О., Віннікова Н.М., Вірченко Т.І., Брацкі А., Блохіна Н.О., Євтушенко С.О., Жигун С.В., Козлов Р.А. Руснак І.Є., Саврасова-В'юн Т.О., Юлдашева Л.П.

	Розповсюдження р е з у л ь т а т і в		Запровадження сформованого наративу у навчальні курси, організація виставки, відкритих лекцій, презентацій, дискусій.	Звіт про виконання; публікації (статті, розділи в монографіях тощо); звіт про презентації монографій та науково- популярних видань; проведення виставки; звіт про проведення дискусій, круглих столів тощо; внесення змін до навчальних програм курсу історії української літератури та курсів з біографістики.	2029-2030	Бондарева О.Є., Бровко О.О., Віннікова Н.М., Вірченко Т.І., Брацкі А., Блохіна Н.О., Євтушенко С.О., Жигун С.В., Козлов Р.А. Руснак І.Є., Саврасова- В'юн Т.О., Юлдашева Л.П. здобувачі ОП «Умл» першого рівня вищої освіти, «Умл», «БіТ», другого рівня вищої освіти, здобувачі ОНП «Філологія» третього
--	---	--	--	---	-----------	--

[illegible]

Виконавці:

Блохіна Н.О., старший викладач кафедри

Бондарева О.Є., д.ф.н., головний науковий співробітник кафедри, професор

Брацкі А., доктор габілітований, професор кафедри

Бровко О.О., д.ф.н., завідувач кафедри, професор

Віннікова Н.М., д.ф.н., професор кафедри, професор

Вірченко Т.І., д.ф.н., професор кафедри, професор

Євтушенко С.О., к.ф.н., доцент кафедри

Жигун С.В., д.ф.н., професор кафедри, доцент

Козлов Р.А., д.ф.н., провідний науковий співробітник кафедри, професор

Руснак І.Є., д.ф.н., декан факультету, професор кафедри, професор

Саврасова-В'юн Т.О., к.психол.н., доцент кафедри, доцент

Юлдашева Л.П., к.ф.н., доцент кафедри

До реалізації теми будуть залучені здобувачі ОП «Українська мова та література» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, «Українська мова та література», «Біографістика і текстологія», «Прикладна філологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти, здобувачі ОНП «Філологія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, здобувачі наукових програм підготовки докторів наук (10.01.01 Українська література).